

Het verschil tussen spelfouten en skelfouten

door **Anny Bosman en Martin van Leerdam** Eigenlijk leest iederéén een beetje 'hardop', ook de zeer ervaren lezer. **Fonologie speelt een essentiële rol in het leesproces, zo luidde de conclusie van deel 1 van een korte serie over lezen en spellen. In deze tweede aflevering: de rol van de klank bij het spellen.**

Als u een eenvoudig woord als KAT of DE spelt, dan gaat dat ogenschijnlijk moeiteloos, echter woorden als HOTTENTOTTENSOLDATEN-TENTENTENTONSTELLING of CONSCIËNTIEUS vragen de nodige aandacht. Als men zich concentreert, dan lukt het meestal wel om het eerste woord in één keer correct op te schrijven. Soms is het echter noodzakelijk om de spelling van het woord op te zoeken in het woordenboek, zoals wellicht bij CONSCIËNTIEUS. Van sommige woorden lijkt het dus alsof we de spelling ervan in ons geheugen hebben opgeslagen, terwijl van andere woorden de spelling actief gereconstrueerd moet worden of opgezocht. Deze observatie leidde tot de veronderstelling dat mensen over twee manieren beschikken om een woord te spellen: een bekend woord door het 'uitlezen' uit het geheugen zonder gebruik te maken van de klank, terwijl een relatief onbekend woord wordt gespeld door omzetting van de klanken (fonemen) in letters (grafemen).

Geit of gijt

Dezelfde twee processen werden ook verondersteld bij het lezen; mensen zouden kunnen lezen met én zonder gebruik te maken van de klankvorm. In onze vorige bijdrage hebben we laten zien dat dat lezen toch altijd plaatsvindt met behulp van de klank. Daarom wordt ook ten aanzien van het spellen steeds vaker de vraag gesteld of

spellen zonder het omzetten van klanken in letters wel mogelijk is.

Hoe kom je er nu achter of een speller de klank van een woord gebruikt? Aan een persoon vragen hoe hij een woord heeft gespeld, blijkt een erg onbetrouwbare methode. Niet omdat deze persoon zou gaan liegen, maar omdat mensen niet over een dergelijk inzicht in hun cognitief functioneren beschikken.

Wanneer psychologen iets willen weten over het spellingproces kijken ze over het algemeen naar de uitkomst van het proces, dat wil zeggen, naar de spellingproducten. Een belangrijke aanwijzing dat de klank van een woord betrokken is geweest bij de spelling, is het voorkomen van zogenaamde fonologisch correcte spelfouten, zoals GIJT in plaats van GEIT. Op grond van de klank kan in dit geval geen uitsluitsel gegeven worden over de correcte spelling van het woord. Als iemand echter GEIF schrijft in plaats van GEIT, dan noemen we deze spelfout fonologisch incorrect. In het woord GEIT komt namelijk geen [f]-klank voor, en daarmee lijkt het alsof de persoon de klank van het woord niet heeft gebruikt bij de spelling. Verderop zullen we laten zien dat deze laatste interpretatie van spelfouten hoogst discutabel is.

De meerderheid van de spelfouten die kinderen maken is fonologisch correct. Een dictee van een leerling uit groep 3 laat dit duidelijk zien. Wij tellden in totaal negen spelfouten, waar-

van we er acht als fonologisch correct classificeerden, en één als fonologisch incorrect. Hieruit kan worden geconcludeerd dat dit kind het merendeel van de woorden gespeld heeft door omzetting van klanken in letters. Er wordt verondersteld dat het kind de spelling van deze woorden (nog) niet goed heeft opgeslagen in het geheugen, en dat het daarom genoodzaakt is om de spelling van het woord via klank-letter-omzetting te produceren.

Mondeling spellen

Hoe kunnen we er nu voor zorgen dat kinderen de spelling van woorden goed onthouden? Uit onderzoek is gebleken dat de zogenaamde mondeling-spellenmethode daarvoor zeer geschikt is. Dit houdt in dat het kind het woord eerst een keer leest, om vervolgens uit het hoofd de spelling ervan mondeling te reproduceren. Lezen als methode om de spelling van een woord te leren is veel minder effectief. Het aantal fouten in een dictee is net zo groot bij woorden die twee keer zijn gelezen, als bij woorden die zes keer zijn gelezen. Daarentegen blijkt dat twee keer mondeling spellen van een woord al veel effectiever is dan twee keer lezen. De interessante vraag die zich dan opdringt is: is het aantal fonologische fouten kleiner in woorden waar kinderen de spelling relatief goed van kennen dan in woorden waarvan ze de spelling nauwelijks beheersen?

Om die vraag te beantwoorden keren we terug naar het dictee van het kind uit groep 3. Dit kind nam deel aan een experiment waarbij het de spelling van twaalf woorden moest leren. De helft van de woordjes (strand, kauwen, bedtijd, blauw, zuchten en schildpad) heeft het kind een aantal keer gelezen, en de andere helft van de woordjes (piano, ijskoude, bouwdoos, hoofd-

pijn, stoplicht en schuld) een aantal keer mondeling gespeld. In de woordjes uit de mondeling-spellenmethode zaten drie spelfouten, die we allemaal als fonologisch correct classificeerden. Het percentage fonologisch correcte spelfouten bedraagt daarmee honderd procent. In de woordjes die alleen waren gelezen spelde het kind er zes fout, waarvan we er vijf als fonologisch correct classificeerden en één als fonologisch incorrect. Het percentage fonologisch correcte spelfouten bedraagt daarmee ongeveer tachtig procent. Dus hoewel het totaal aantal spelfouten in woordjes die volgens de methode mondeling spellen waren geleerd veel geringer was, was het percentage fonologisch correcte spelfouten groter dan het percentage incorrecte spelfouten.

Onzinwoorden

Dit voorbeeld is niet alleen representatief voor de prestaties van kinderen uit groep 3 van het basisonderwijs, maar ook voor zeer ervaren lezers en spellers. Wij vroegen aan studenten om de spelling van een aantal onzinwoorden te leren, bijvoorbeeld: PLIJKDRAUT, PROELIJS, PINAUK en ZOUKLIRD. Ook zij maakten veel meer fonologisch correcte spelfouten dan incorrecte. Bovendien maakte het niet uit welke methode (bijvoorbeeld, lezen, mondeling spellen, of overschrijven) de studenten gebruikten om de spelling van de onzinwoorden te leren.

Kortom: hoe goed men de spelling van woorden ook beheerst, er worden al-

tijd meer fonologisch correcte spelfouten gemaakt dan incorrecte. De conclusie lijkt dan ook gerechtvaardigd dat spellen altijd gebeurt met behulp van de klank. Maar daarmee is de vraag hoe het komt dat mensen soms toch spelfouten maken die fonologisch incorrect zijn, nog niet opgelost. Daarvoor moet eerst worden vastgesteld wat nu eigenlijk geldt als een fonologisch correcte en fonologisch incorrecte spelfout. In het geval van het fout-gespelde woord GIJT is dat heel duidelijk. Maar hoe moet de fout in het woord PLAKEN, waar PLAKKEN bedoeld werd, beoordeeld worden? Vanuit het perspectief van een lezer is dit een fonologisch incorrecte fout, omdat de [aa]-klank in deze foute spelling lang is, terwijl een korte [a]-klank bedoeld werd. Maar vanuit het perspectief van de speller, die achtereenvolgens elke klank omzet in letters, is dit helemaal geen fonologisch incorrecte spelfout. (Probeer u zelf eens de klanken van het woord 'plakken' op te noemen.) Omdat het duidelijk is welk woord het kind bedoelde te spellen, werd het mogelijk vast te stellen dat de klank wel degelijk een rol speelde.

Uit het volgende spellingvoorbeeld blijkt nog duidelijker hoe belangrijk het is om te weten welk woord het kind probeerde te spellen. Een van de kinderen uit ons onderzoek schreef de volgende woorden op: KOL, KANG, KAFEL en KEGEN. Een oppervlakkige analyse leidt ertoe dat men deze spelfouten als fonologisch incorrect classificeert. Toen echter duidelijk werd dat

het kind systematisch een K schreef waar een T bedoeld werd, bleek dat het wel degelijk gebruik had gemaakt van de fonologie.

Tenslotte, CINPYEUTER is een voorbeeld van een spelling geproduceerd door de zesjarige zoon van de Amerikaanse onderzoeker Charles Read, bekend om zijn werk op het gebied van de spelling. Alleen als men zich realiseert dat hier het woord computer bedoeld was, wordt het duidelijk hoeveel fonologische informatie deze spelling bevat.

Rijkdom

Samengevat: Het is heel goed mogelijk om vast te stellen dat de klank van een woord een rol speelde tijdens het spellen van een woord, maar het is niet mogelijk om vast te stellen dat de fonologie géén rol speelde. Een zorgvuldige analyse van de bedoelingen van de speller in de besproken voorbeelden liet zien dat deze een rijkdom aan fonologische kennis ten toon spreiden. Onze conclusie is dan ook dat de fonologie altijd een rol speelt in het spellingproces van zowel de beginnende als de zeer ervaren speller. ¶

Dr. Anny Bosman is als psycholoog werkzaam bij de vakgroep Orthopedagogiek van de Subfaculteit Pedagogische Wetenschappen en Onderwijs van de Katholieke Universiteit van Nijmegen, en drs. Martin van Leerdam is als psycholoog verbonden aan de vakgroep Psychonomie van de Faculteit der Psychologie van de Universiteit van Amsterdam.

Aanbevolen literatuur

Assink, E., & Verhoeven, G. (1985). *Visies op spelling*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Buitencentrum korte vliet

In het mooie Zuidhollandse polderlandschap, aan de oever van de Vliet, ligt BUITENCENTRUM "KORTE VLIET". Het heeft vele gebruiksmogelijkheden en is een ideale accommodatie voor velerlei soorten groepen: reünies, scholen, verenigingen; repetitie-mogelijkheden voor koren, orkesten en theatergroepen. "Korte Vliet" beschikt over:

2 conferentie-/recreatiezalen met bar, geluidsinstallatie, piano; eigen sportveld; kamers met 2, 12 en 16 bedden.

Recreatiemogelijkheden: op loopafstand Recreatiegebied "Vlietland" met watersportmogelijkheden en strand en Polderpark "Cronestein", een uniek natuurgebied met waterspeelplaats. De gunstige ligging van "Korte Vliet" maakt de historische en gezellige binnenstad van Leiden goed bereikbaar.

Buitencentrum "Korte Vliet",
Vlietweg 5, 2323 LA Leiden.
Tel. 071-5766940
Fax 071-5790854